

Een volwassen pionier

25 jaar Louis Bolk Instituut

Niet overtuigen of zelfs maar getuigen, maar meedenken met de ander. Dat zou je het motto van het Louis Bolk Instituut kunnen noemen. Het LBI is in de eerste plaats een instituut voor wetenschappelijk onderzoek. In de tweede plaats zijn de onderzoekers uit op vernieuwing. En in de derde plaats vormt antroposofie een bron van inspiratie. In die volgorde en niet andersom.

Michel Gastkemper

Dit jaar bestaat het Louis Bolk Instituut 25 jaar. Op 28 september werd dat feit gevierd met een jubileummiddag, getiteld 'Feest voor de zintuigen'. Daarbij hoorde dat er naar kippen werd gekeken, over wetenschap gefilosofeerd, appelsap geproefd, de samenhang tussen acquisitie en idealen besproken. Maar ook dat men sla kon zien groeien, de smaak van wortelen objectiveren, de kracht van arnica ervaren, dat men het leven op en onder de graszode kreeg toegelicht en men getest werd op de kennis van samenhang in landbouwecosystemen. Kortom, de geur kon opsnuiven van alles waar het Louis Bolk Instituut voor staat. Sla zien groeien, smaak objectiveren, plantenkracht ervaren? Jawel, het LBI schuwt het grensverleggend onderzoek niet.

Officieel heet het dat het Bolk Instituut sinds 1976 pionier is in wetenschappelijk onderzoek en vernieuwing van de biologische landbouw, voeding en gezondheidszorg. Verbreding van de wetenschap vormt daarbij een belangrijk element. Waar de gebruikelijke onderzoeksmethoden tekortschieten, worden nieuwe wegen gezocht, zoals fenomenologie, participatief onderzoek, beeldvormende en bewust-intuïtieve methoden. Er wordt onderzoek gedaan voor mensen die bereid zijn verder te denken dan alleen de stoffelijke wereld.

Een rechttoe-rechtaan wetenschappelijk instituut is het LBI dus duidelijk niet. Nee, het is zelfs enig in zijn soort. En toch blijkt dat juist heel aantrekkelijk te zijn. Voor een brede groep mensen, voor een breed scala aan bedrijven, organisaties en instellingen. Veelzeggend is in dit opzicht het jaarverslag 2000, dat inzage geeft in samenwerkingspartners en financiers, zoals de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), de Rabobank, het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), het Platform Biologica, de Europese Unie, de Stichting Triodos Fonds, de Iona Stichting, het VSB-fonds, de Wageningense Universiteit, de provincies Noord-Holland, Gelderland en Noord-Brabant, en de meer specifiek medisch georiënteerde Stichting ter bevordering van de heilpedagogie, Pharma Natura (Zuid-Afrika) en Stichting Phoenix.

Groei

Er is dus vraag naar de vorm van onderzoek, diensten en producten die het Louis Bolk Instituut weet te leveren. En dan vooral op het gebied van de biologische landbouw. De afdeling landbouw groeit bijna uit zijn krachten. De omvang van de afdeling gezondheidszorg en voeding steekt hier schril tegen af.

'Geen wonder', legt Erik Baars uit, afdelingsdirecteur van Gezondheidszorg & Voeding sinds maart vorig jaar. Door de geweldige crises in de conventionele landbouw en de doelstelling van het ministerie van LNV om binnen tien jaar het aandeel biologische landbouw van 1% op te krikken naar 10%, zijn er daar duidelijke drijfveren om het anders te gaan aanpakken. In de gezondheidszorg is dat niet zo. 'Nog niet', zegt Erik Baars. 'De overheid besteedt 0% aan de complementaire gezondheidszorg. Daar moeten we het op

dit moment niet van hebben. Maar een organisatie als de Kankerbestrijding noemt in haar folder de complementaire gezondheidszorg wél als een mogelijkheid. En ik weet bijvoorbeeld dat het Integraal Kankercentrum Midden-Nederland er ook meewerkt.'

De situatie op landbouwgebied is dus totaal verschillend van die van de gezondheidszorg. Het zou wel eens kunnen dat de voeding hier een brugfunctie gaat vervullen, aldus Baars, want die vormt een directe link tussen landbouwkwaliteit en gezondheidskwaliteit.

Arts-onderzoeker Guus van der Bie drukt zich nog veel sterker uit. 'Er is sprake van een volledig failliet van de gezondheidszorg. Maar er is niemand die dat al onder ogen durft te zien. De medici niet en in hun kielzog ook de patiënten nog niet.' Hoewel het zijn vrije dag is, staat Van der Bie bij het kopieerapparaat. Hij heeft een onderwijsmodule embryologie geschreven en is dat nu aan het vermenigvuldigen. De module geeft een voorbeeld van hoe je de regulier bekende feiten op een fenomenologische manier kunt lezen, zodat deze feiten een betekenis krijgen die specifiek menselijke kwaliteiten aan het licht brengen. Het wordt een Bolkpublicatie, in eigen beheer uitgegeven. Zijn collega Christa van Tellingen werkt ondertussen al aan een volgende, over biochemie. Publiceren, dat is heel belangrijk om in wetenschappelijke kringen voor vol aangezien te worden. Het liefst artikelen in gerenommeerde wetenschappelijke tijdschriften of boeken bij gevestigde wetenschappelijke uitgeverij. Juist in het medische veld vindt er volgens Van der Bie geen echte doorontwikkeling plaats. In die wereld wil men maar één kant opkijken. Alles wat daarvan afwijkt wordt afgewezen, terwijl men niet wil weten dat men zelf met goed fatsoen eigenlijk niet verder kan en voor een afgrond staat.

Het doorstoten naar een nieuwe benadering op dit gebied wordt ook bemoeilijkt doordat zich onder het koren veel kaf bevindt. En het is volgens Van der Bie terecht dat dat kaf op de korrel wordt genomen. Wat hem voorstaat, is echter iets anders. Hij pleit voor een fundamenteel andere houding. Niet zoals in antroposofische kring wel gebeurt, mensen gaan claimen die bezig zijn met allerlei interessante ontwikkelingen, in de zin van: die horen eigenlijk bij ons. 'Veel belangrijker vind ik het dat wij tot de huidige medische wereld zeggen: wij horen bij jullie! Ik wil de verworvenheid van de laatste anderhalve eeuw niet tenietdoen, zoals zoveel alternatieve stromingen doen, die zich daarvan afkeren.' Van der Bie ziet juist een taak in het zich 'vermengen' met de reguliere gezondheidszorg om te proberen die op een hoger plan te brengen.

Guus van der Bie is een vaste 'werkrelatie' van het Louis Bolk Instituut en heeft er een hele geschiedenis mee. Hij was al vroeg thuis in de antroposofische bloedkristallisatiemethode en maakte in de jaren zeventig in Utrecht zelf zulke kristallisatiebeelden. Hij leerde dat ook aan Ferdie Amons, die in die tijd samen met Jan Diek van Mansvelt het Louis Bolk Instituut oprichtte. Hun drijfveer was een grote verontwaardiging over de toenmalige wetenschap, die alleen nog maar leek te bestaan uit het toepassen van trucjes. Amons schrijft in het jubileumboekje *Bronnen van leven, 25 jaar Louis Bolk Instituut*: 'We zagen een soort faculteit vóór ons met verschillende disciplines als biologie, natuurkunde en scheikunde, want daar hadden mensen vanuit de antroposofie ook een andere kijk op.' Van Mansvelt en hij werkten aan onderzoek naar homeopathische verdunningen, vervolgens kwam ook de bloedkristallisatie erbij. 'Het was voor ons een vraag of de toepassing van de antroposofische geneeskunde in laboratoriumexperimenten zichtbaar gemaakt kan worden en bij die vraag wilden we niet in de wielen gereden worden. Het ging tenslotte om experimenten waarmee je de spirituele werkelijkheid zichtbaar, aantoonbaar kunt maken. Vreemd genoeg had niemand belangstelling voor het homeopathisch onderzoek, terwijl ik dacht pionierswerk te doen en de homeopathie een grote dienst te bewijzen. Dus zijn we daarmee in 1979 gestopt, ondanks de goede resultaten!'

De maatschappelijke belangstelling lag vooral bij landbouwonderzoek, zodat ook die kant tot ontwikkeling kwam. Het bloedkristallisatieonderzoek had een grillig lot. Want bij het maken van kristallisatiebeelden van het bloed van individuele patiënten, hoort ook het beoordelen ervan. In de praktijk bleek echter dat degenen die daarin geschoold waren, onderling tot verschillende beoordelingen van hetzelfde beeld kwamen. Systematische evaluatie hiervan had nooit eerder plaatsgevonden. De onderzoekers moesten in hun

eindrapport uit 1999, na elf jaar van dit zogeheten 'grondslagenonderzoek', tot hun spijt concluderen dat de beoordelaars geen eensluitende relatie konden leggen tussen het bloedbeeld en de ziektesituatie van de patiënt. Een zware slag, omdat de onderzoekers hiermee op zichzelf werden teruggeworpen. Totdat duidelijk werd dat er in de beoordelingen op een andere manier een bepaalde lijn was te herkennen. Eentje die vooral terugwees op de beoordelaar zelf en hoe die te werk ging. Dat gegeven kon ook helpen een beter zicht te krijgen op de werkwijze van collega's. Het aldus gewonnen inzicht wordt nu vruchtbaar gemaakt voor de eigen scholing in de medische basisopleiding en in cursussen voor diverse (para)medische beroepsgroepen, die leiden tot een betere individuele diagnostische oordeelsvorming.

De boer op

Het was een moeilijke tijd voor het Louis Bolk Instituut, de laatste jaren van de twintigste eeuw. Het geneeskundig onderzoek leek zich op een dood spoor te bevinden, terwijl het landbouwonderzoek zo'n enorme groei doormaakte dat het twijfelachtig werd of men dat allemaal wel zou kunnen bolwerken. Tijd voor bezinning en hergroepering dus. 'We zullen 1999 nog lang herinneren als een uiterst dynamisch jaar', zo beschreef het jaarverslag 1999 de situatie. Het recente samenvoegen van de beste krachten van de SAMO (Stichting Antroposofisch Medisch Onderzoek) met de afdeling geneeskunde van het LBI betekende een belangrijke versterking en in een bepaald opzicht ook de redding van de vernieuwde afdeling Gezondheidszorg & Voeding.

Dit alles speelde zich af in de tijd dat Edith Lammerts van Bueren een spilfunctie in het instituut vervulde. Vier jaar geleden had zij een dubbelfunctie op zich genomen. Naast haar werk als onderzoeker ging ze als landbouwcoördinator ook deel uitmaken van het management. Voorwaarde was dat ze als onderzoeker in de praktijk van het werk kon blijven staan. In 1997 bestond de landbouwafdeling nog maar uit acht mensen. Sinds haar aantreden als leidinggevende is die vier keer zo groot geworden. Een keuze tussen beide taken werd onvermijdelijk om het werk goed te kunnen blijven doen. Of helemaal het management ingaan, of terugkeren naar het onderzoekswerk. Ze koos voor het laatste, voor waar haar hart ligt. Nu is ze hoofd van de sectie veredeling. Ze vindt het heerlijk om zich weer helemaal aan het onderzoek te wijden. En het werpt zijn vruchten af. Alleen al in deze sectie zijn nu acht mensen werkzaam.

Het geheim van het succes van de landbouwafdeling is dat men zich middenin de praktijk van het werk van de biologische boer, van de akkerbouwer en de veehouder, begeeft. Uitgangspunt is steeds geweest dat daar de vragen liggen en dat daar ook het waardevolle materiaal te vinden is. Er wordt meegekeken en meegedacht met de boer.

Edith Lammerts van Bueren: 'Participatief onderzoek noemen wij dat. Begin jaren negentig vond men het in de universitaire onderzoekswereld nog onverantwoord om onderzoek op de boerderij te doen. Veel te onbeheersbaar. Tegenwoordig is dat wel anders, iedereen begint een proefveld bij de boer. Maar dat betekent niet dat het onderzoekswerk ook vanuit een andere houding en intentie gebeurt. Wij worden nu qua uiterlijke kenmerken geïmiteerd. Ook de Wageningense Universiteit kijkt met veel belangstelling naar wat wij doen. Wij zullen ons niet moeten laten inpakken door het succes, maar ons zelf verder ontwikkelen.'

Pionieren

Het Louis Bolk Instituut wordt herkend als een echt pioniersinstituut. Tibbe Breimer, beleidsmedewerker van het ministerie van Landbouw, schrijft het LBI in het jubileumboekje een 'bruggenhoofd' toe. Het heeft zich ontwikkeld 'van voorloper tot bruggenhoofd tussen de biologische en de gangbare landbouwwereld.' Als voorbeeld noemt hij het project *Naar een duurzame biologische plantenveredeling*:

'Het Louis Bolk Instituut heeft samen met mensen uit de gangbare landbouw criteria ontwikkeld om de huidige, gangbare plantenveredelingstechnieken te kunnen screenen op hun toepasbaarheid in de biologische veredeling. Het eindrapport bevatte een voorstel

voor keuzes van technieken en een stappenplan om de biologische veredeling in gang te zetten en aan te sturen. Dat bracht een discussie in Nederland en tot ver over de grenzen op gang, tot verbazing van de mensen zelf. Er ligt nu een internationaal discussiedocument en het mooie is dat er ook een opdracht voor een vervolgproject samen met Platform Biologica is uitgerold. Het doel daarvan is om te komen tot een breed gedragen standpunt over biologische plantenveredeling in internationaal verband.'

Het Bolk Instituut is niet alleen een pioniersinstituut, het bevond zich ook in een pioniersfase. Dat merkte Herman Crum, de nieuwe algemeen directeur sinds begin 2000. Op de vraag wat hij aantrof, zegt hij: 'Veel collegiale warmte naar elkaar toe, een goede werkverhouding tussen de medewerkers. Maar ook de instelling dat we alles op onze eigen manier doen, dus ook niet zo veel procedures en structuren. Mijn taak is het om meer ordening aan te brengen in alles wat buiten het inhoudelijke valt, buiten het onderzoek en de projecten om. Zo'n professionalisering is noodzakelijk als je groeit.'

Hij noemt zichzelf een 'ordinaire bedrijfseconoom' en vertelt dat hij een meer coördinerende functie heeft vanuit economisch en organisatorisch oogpunt. Op 24-jarige leeftijd leerde hij de antroposofie kennen. Hij was medecoördinator van een antroposofische groep in Zwolle. Hij heeft gewerkt in het onderwijs en bij ontwikkelingssamenwerking (in Mali bijvoorbeeld). Ook zat hij in het management van de HBO Windesheim te Zwolle en was hij lid van het bestuur van de letterenfaculteit van de Universiteit Nijmegen.

In het Bolk Instituut draagt hij verantwoordelijkheid voor financiën, personeel, automatisering, secretariaat, PR en communicatie. De projectadministratie is van bijzonder belang. Het hele traject per project, vanaf de begroting tot de verantwoording van de uitgaven, is herzien door middel van een nieuwe 'planning- en control-cyclus'. Van levensbelang voor een instituut dat zich zonder vaste overheidssubsidiëring moet zien te redden. Crums grote zorg is hoe je de kwaliteit van de gemeenschap behoudt bij de huidige onstuimige groei tot een totaal van 45 medewerkers. De bekende 'Bolkzolder', die als vergaderruimte dienst doet, is al te klein geworden. Waarmee we belanden bij het probleem van de huisvesting.

'We hebben berekend dat we eigenlijk drie keer zoveel ruimte nodig hebben, namelijk vijftienhonderd vierkante meter. Met elkaar hebben we besloten dat we op deze plek willen blijven, we voelen ons historisch verwant met het landgoed De Reehorst. Dat betekent nieuwbouw plegen. Maar we doen er verstandig aan eerst de geplande verbreding van de A-12 hier vlakbij af te wachten. Tot die tijd zullen we ons een aantal jaar moeten behelpen met noodbebouwing. In november wordt hierachter een barak van twee verdiepingen geplaatst. Dan hebben we er zeshonderd vierkante meter bij, die nu al helemaal volgepland zijn.'

Overtuiging

Eveneens een nieuweling is Paul van Ham, sinds een half jaar de opvolger van Edith Lammerts van Bueren als afdelingsdirecteur landbouw. Hij was op het ministerie van Landbouw beleidsmedewerker voor biologische landbouw en projectleider biodiversiteit. Ook hij raakte al vroeg met antroposofie bekend, en vooral met de biologisch-dynamische benadering. Toch zocht hij bewust zijn beroepsweg bij de overheid, omdat hij daar de eerste ambtenaar was met als speciaal aandachtsgebied de biologische landbouw. Hij laat weten dat hij niet zo gelooft in de effectiviteit van het bekende rapport-Berenschot, waartoe antroposofen jaren geleden de opdracht gaven. Daarin werd berekend dat de totale kosten van de conventionele landbouw, dus ook inclusief de kosten van negatieve milieu-effecten, veel hoger uitvallen dan die van de biologische en bd-landbouw. Paul van Ham: 'Ik geloof dat het een verschil was van negen miljard tegen vier miljard. Niettemin is er heel lauw op het rapport gereageerd en heeft het nauwelijks gewerkt. Dat is volgens mij ook niet de weg. Het heeft toch veel weg van het willen overtuigen van de ander. Ik voel me veel meer thuis bij de werkwijze van het Louis Bolk Instituut: naast de boer gaan

staan en meedenken over andere mogelijkheden. Dat is ook wat in het veld zo wordt gewaardeerd, dat we het niet beter weten.'

Op de vraag of het Bolk Instituut een antroposofisch instituut is, antwoordt hij: 'We zijn een wetenschappelijk onderzoeksinstituut, waarbij mensen zich kunnen laten inspireren door de antroposofie. Wat win je ermee om een groot bord op de voorgevel te timmeren met daarop het predicaat "antroposofisch"? Het is volgens mij een verkeerde vraag of je antroposofisch bent. De kern van het LBI is het onderzoeken en ontdekken. Daarentegen merk ik keer op keer dat "het weten" enorm verlamdend kan werken. Ik vraag me af hoe dat eigenlijk komt.'

Er zijn antroposofen in het buitenland die met een scheef oog aankijken tegen hoe het LBI te werk gaat. Ernstig zegt hij: 'Bij een internationale conferentie kwam iemand op me af en zei dat het toch onze taak is om de antroposofie zichtbaar te maken. Niet dus, wat mij betreft. Het zijn vragen uit de agrarische wereld die op ons afkomen, en daar zoeken wij met vol bewustzijn een antwoord op.' Om er aan toe te voegen: 'Antroposofie, dat is zo groot. Het kan niet anders of iedereen die antroposofie probeert op te pakken en op te tillen, zakt onmiddellijk door zijn benen.'

Ook Herman Crum deed al zijn eerste ervaring met dit thema op. De rector magnificus van de Wageningse Universiteit, Bert Speelman, nodigde het Bolk Instituut onlangs uit om over de mogelijkheid van samenwerking te spreken. Het werd een heel open en constructief gesprek. 'Maar nog diezelfde week verscheen er in het universiteitsblad een artikel over antroposofie waar de honden geen brood van lusten. Trefwoord: obscure leer. Ik ben er onmiddellijk achteraan gegaan, want dat kunnen we absoluut niet hebben. Waarschijnlijk was het een individuele actie van een redacteur die internet had afgezocht en tot dit resultaat kwam.'

Het valt echter niet te loochenen dat er in Wageningen ook een stroming is die weinig moet hebben van zulke toenaderingspogingen.

Het gevolg van het proces van herbezinning en hergroepering is dat de directievergadering van het Louis Bolk Instituut in het nieuwe millennium allemaal nieuwe gezichten kent: Herman Crum (algemeen), Paul van Ham (landbouw), Erik Baars (gezondheidszorg en voeding), met als directiesecretaris Annemieke Jansen. Beslissingsbevoegd voor de grote lijn is de beleidsvergadering, waarin behalve de directie ook vier senioronderzoekers zitting hebben. Belangrijk voor de continuïteit en kwaliteit van het onderzoek is dat de senioren de jongere medewerkers coachen. Naast de vaste medewerkers lopen er elk jaar ook zeven à acht stagiaires mee, die zo met de werkwijze van het Bolk Instituut kennismaken.

Ellen Heeres en Jan-Paul Wagenaar zijn twee jonge medewerkers op de landbouwafdeling, die nu bijna anderhalf jaar in dienst zijn. Zij doen bij de boeren ter plekke veldonderzoek en keren vervolgens naar Driebergen terug om gegevens te verwerken, verslagen te maken, rapporten te schrijven.

'Wat mij opvalt', zegt Jan-Paul, 'is dat de boeren mij altijd warm onthalen. De koffie staat altijd voor me klaar. Zij willen graag hun vragen en zorgen met me delen, en dat helpt mij weer om een beter inzicht in een bepaalde vraagstelling te krijgen. Zij waarderen die openheid.' Tot het onderzoek behoort het vastleggen van gegevens. Ellen: 'Ik maai dan bijvoorbeeld bepaalde proefstroken grasland. Ik weeg de buil gras per strook, om de verschillende opbrengsten te kunnen vaststellen. Soms moet ik een maïsveld in, waar het maïs zo hoog staat dat je elkaar niet meer kunt zien, om steekproefsgewijs maïs te kappen. Het komt voor dat we aan vier of vijf onderzoeken tegelijk werken. Dan is het weleens lastig om niet aan een onderzoek dat me wat meer ligt ook meer aandacht te besteden dan aan de andere.'

Vernieuwing

Een van de veranderingen binnen het LBI is dat het salarissysteem is aangepast. De idealistische vorm, waarbij iedereen hetzelfde verdiende, ongeacht opleiding en functie,

werd verlaten. Dat was noodzakelijk om goede onderzoekers en leidinggevende medewerkers te kunnen aantrekken. Erik Baars heeft voor zijn afdeling een gepromoveerde 'post-doc' kunnen aanstellen, die in de universitaire wereld meer dan tienduizend gulden per maand verdient. Zo bont maakt het Bolk Instituut het niet, kan het ook niet maken. De persoonlijke motivatie om juist voor dit instituut te werken, maakt dat de betreffende met de helft minder genoeg neemt. Het is juist deze afdeling gezondheidszorg die zal moeten uitgroeien tot een levensvatbare omvang. Zij zal meer naar buiten moeten komen en zichzelf profileren. In eenzelfde soort beweging als de landbouwafdeling heeft weten te creëren. Onder leiding van Erik Baars gebeurt dat al. Een van zijn plannen is om een jaarlijks Bolk-congres te organiseren, waarbij werk wordt gepresenteerd en het gesprek met collega's kan worden gezocht. Maar er is tijd nodig. En geld. Voorlopig moet men het vooral hebben van het overschot van de landbouwafdeling. Daar heeft men in het instituut dan ook bewust voor gekozen. Wat weer naar landbouw terug kan stromen, is het pionierskarakter van het onderzoek in de fase waarin gezondheidszorg zich nu bevindt, het tegen het licht houden van en het werken aan fundamentele maatschappelijke vragen. Want bij alle groei van landbouw is het gevaar niet denkbeeldig dat het productiekarakter daar enigszins de overhand gaat nemen. Zo kan een intern proces ontstaan van geven en nemen, van integratie, van gemeenschappelijkheid op een nieuw plan. Precies datgene wat het Louis Bolk Instituut in al zijn onderzoek voorstaat.

Herman Crum: 'Mij houdt de vraag bezig welke geestelijke entiteit met dit instituut verbonden is. Welke signalen die uitzendt en welke impulsen wij vervolgens kunnen oppakken. De donateurs spelen daarbij een belangrijke rol. Die creëren de vrije ruimte om ook werkelijk met die vraag aan de slag te gaan. Ook het studie-uur op woensdagochtend vervult hierin een bijzondere functie. Nog altijd spelen wij het klaar om op dat moment met elkaar de eigen werkwijze te onderzoeken en verder te ontwikkelen. Voor mij een belangrijke bron van inspiratie voor vernieuwing en gemeenschapsvorming.'

Website: www.louisbolk.nl

Artikel uit: **Motief, maandblad voor antroposofie** - nr. 45, Oktober 2001

© Antroposofische Vereniging in Nederland

www.antroposofie.nl